

ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНІ ПРОЦЕСИ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ТА ЇХ ОСОБЛИВОСТІ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Розглянуто та досліджено суть міграційних процесів та їх особливості в контексті глобальної економіки. Виявлено якісні зміни в динаміці і характеристиці міжнародної міграції людських ресурсів. Встановлено мотиви міграції.

The essence of migratory processes and their features in the context of the global economy are considered and investigated. The qualitative changes in the dynamics and characteristics of international migration of human resources are selected. The migration motives are determined.

Проблеми міжнародної міграції робочої сили в умовах глобалізації потребують окремого дослідження. Економічний, соціально-політичний, культурний розвиток з останньої чверті ХХ ст. відбувається за зростаючого впливу процесів глобалізації та на тлі переходу від індустріальної до постіндустріальної стадії економічного розвитку, відмітною ознакою якої є зростаюча взаємозалежність економік різних країн, дедалі більша цілісність і єдність світового господарства, посилення відкритості національних ринків, поглиблення міжнародного поділу і кооперації праці.

Глобалізація як сучасна тенденція розвитку світогосподарського життя виявляється в усіх сферах світової економіки: загальносвітових масштабів набуває ринок капіталу, зростають обсяги світової торгівлі та потоки інвестицій, значно поширюється вплив ТНК, світ об'єднується сучасною системою інформаційно-комунікаційних технологій, основою економічного піднесення стає "нова економіка", що ґрунтується на знаннях, збільшуються потоки міжнародної міграції робочої сили.

Таким чином, системне дослідження особливостей міграційних процесів в умовах глобалізації світової економіки є *важливим* як в теоретичному, так і в практичному плані.

На рубежі ХХ-ХХІ ст. із посиленням тенденцій глобалізації світової економіки чітко виокремилась одна із основних закономірностей сучасного світогосподарського розвитку – безпрецедентне збільшення обсягів та зростання темпів міграції людських ресурсів. Міграційні потоки у світі почали нараховувати мільйони людей, що поставило під загрозу соціально-економічний розвиток цілих регіонів планети. За оцінками фахівців, ця тенденція збережеться протягом майбутніх десятиріч. У зв'язку з цим виникає потреба в об'єднанні зусиль усіх суспільних, урядових, приватних інститутів для аналізу феномену міграції за останні 25 років і ґрунтовного дослідження процесів міжнародної міграції людських ресурсів та її наслідків.

Зміна постіндустріального укладу перетворює людський ресурс на визначальний чинник високого конкурентного статусу країн. Посилення тенденції міграції висококваліфікованих фахівців і вчених у добу економіки знань справляє значний вплив на соціально-економічний розвиток держав – якість економічного зростання країн імміграції та потенційно означає втрату конкурентних переваг для країни еміграції. Отже, такі зміни у розвитку міграції людських ресурсів *потребують удосконалення* регуляторної системи на національному, регіональному та глобальному рівнях.

Регулювання процесів міграції людських ресурсів у сучасних умовах потребує розробки ефективної макроекономічної та соціальної політики, яка має бути побудована на новітніх теоретичних засадах та з урахуванням практичних рекомендацій.

Проблеми розвитку світових міграційних процесів викликали значний інтерес *низки вчених*. Так, у роботах П.Кругмана, П.Стокера, Дж.Саймона, С.Кастла, В.Кларка, В.Хьюго, М.Тодаро, К.Макконнелла, О.Тоффлера знайшли відображення проблеми управління міграційними потоками. З'ясуванню теоретичних проблем міграційних процесів та їх кількісній оцінці присвячені наукові розробки вчених країн СНД - Ж.Зайончковської, Т.Заславської, А.Кирєєва, Г.Овчиннікова, І.Цапенко. Окремі соціально-економічні аспекти міграційних процесів досліджені українськими вченими: В.Будкіним, О.Грішновою, М.Долішнім, Ф.Заставним, Б.Лановиком, Е.Лібановою, О.Позняком, А.Поручником, М.Романюком, І.Школою та ін. Однак основною проблемою на сучасному етапі є вивчення особливостей міграційних процесів за умов глобалізації економіки.

Мета статті – дослідити особливості та наслідки міжнародної міграції робочої сили за умов глобалізації економіки.

Міжнародна міграція робочої сили охоплює увесь світ – як його розвинуту частину, так і відсталу периферію. Зараз налічується близько 30 млн. громадян, які працюють за межами батьківщини, а якщо додати членів їхніх родин, мігрантів-сезонників та нелегальних мігрантів, то ця цифра збільшується у 4-5 разів і сягає 120 млн. осіб. Міжнародна міграція населення відіграє все більшу роль у розвитку суспільства і перетворилась у глобальний процес, який охопив практично всі континенти та країни.

Більше половини мігрантів – вихідці з країн, що розвиваються, і країн перехідною економікою. За останні 5 років промислово розвинуті держави прийняли 20 млн. мігрантів з цих країн, тобто щорічний приток мігрантів становить у середньому 2,3 млн. осіб.

Міжнародна міграція робочої сили є однією з об'єктивних підстав становлення цілісної світогосподарської системи. Водночас проблема вільної міграції є найнебезпечнішою для урядів як у політичному, так і соціальному аспекті. Етнічні, релігійні заборони і пряма економічна загроза інтересам окремих груп, котрі побоюються конкуренції з боку іммігрантів, роблять цю проблему надто гострою.

У XX ст., а особливо в умовах розвитку процесу глобалізації світової економіки, розширюється спектр причин міжнародної міграції робочої сили, які сучасні вчені оцінюють по-різному. Так, Р.Хасбулатов зазначає, що в новітній час до неї спонукають власне економічні кризи [7, 362]. З кінця XX ст., у зв'язку з регіональними конфліктами, що дедалі частішають, з'явилась регіонально-міжнародна примусова міграція, не пов'язана з пошуками працевлаштування. В.Бонінг формулює причини міграції як задоволення економічних, соціальних або психологічних потреб економічно активної особи [9, 36].

Зазначимо, що причини світових міграційних процесів вивчають у своїх працях і українські вчені. Зокрема, С. Мочерний стверджує, що міжнародна міграція робочої сили спричинена передусім економічними чинниками, такими як дія законів капіталістичного нагромадження та народонаселення, нерівномірності економічного розвитку, які зумовлюють відносно перенаселення в одних країнах і нестачу робочої сили в інших; відмінністю в умовах праці, рівні заробітної плати та життя, умовах підприємницької діяльності та ін.; циклічним характером економічного розвитку, зокрема асинхронністю економічного циклу в різних країнах; нерівномірним розгортанням НТР, структурних криз та структурних реформ; демографічними чинниками; політичними, військовими, національно-етнічними та іншими неекономічними причинами [6, 387].

Інші дослідники поділяють причини міжнародної міграції на дві групи: економічні та неекономічні. Крім уже названих причин міграції вони до неекономічних відносять значно ширший спектр факторів, що впливають на свідомість людини і її місце в суспільстві, – це і політичний устрій країни, і релігійні настрої, і психологічна вмотивованість та екологічний стан, і проблеми соціального статусу людини тощо [2, 125].

А.Семенов крім перелічених причин виділяє також нову робочу силу, що формується за рахунок природного приросту населення, зокрема молодь, яка навчається, та незадоволення умовами життя [6, 334]. Подібного погляду в даному питанні додержується Б.Лановик та Н.Совинська, які виділяють як основну причину міграції можливість самореалізації [6, 286].

Заслугує на увагу думка А.П.Румянцева, який доповнює причини міжнародної міграції робочої сили такими чинниками: стабільний, порівняно високий рівень заробітної платні в основних імміграційних центрах – США та Західній Європі; порівняно вищий технічний рівень умов праці в країнах імміграції; природні катаклізми в країнах еміграції і вищий рівень охорони навколишнього середовища у країнах імміграції [4, 150].

Нові якості глобалізованого світу обумовлюють нові риси та проблеми у розвитку міжнародної міграції людських ресурсів. Перш за все слід зазначити, що в умовах глобалізації суттєво зростають потоки міжнародної міграції та людських ресурсів зокрема, в основному за рахунок мігрантів з країн, які ще не досягли високого рівня економічного і технологічного розвитку, але дістають можливість активної участі у міжнародному поділі праці за рахунок експорту робочої сили, що закономірно має своїми наслідками формування транснаціональних міграційних потоків.

Протягом десяти років (з 1990 р. по 2000 р.) кількість мігрантів у світі збільшилась на 21 млн. людей, або на 14 %. Загальний чистий приріст кількості мігрантів мав місце в більш розвинених регіонах. В Європі, Північній Америці, Австралії, Новій Зеландії та Японії в цілому загальна кількість мігрантів зросла на 23 млн. людей, або на 28 %. За останнє десятиріччя кількість мігрантів у Північній Америці зросла на 13 млн. людей, або на 48 %, тимчасом як в Європі кількість цієї групи населення збільшилась на 8 млн. людей, або на 16 %.

В умовах сучасних глобальних трансформацій, поряд з диверсифікацією міжнародних ринків товарів, послуг і капіталу дедалі більшого значення у контексті транснаціоналізації бізнесу набуває

формування інтернаціональних ринків робочої сили з визначальною для них роллю мігрантів. Національні ринки праці все більше втрачають свою замкнутість, між ними виникають транснаціональні потоки та переміщення людських ресурсів, які завдяки відкритості економіки держав набувають постійного та систематичного характеру. Трудова міграція між країнами все частіше розглядається як трансміграційний процес, оскільки сучасні міжнародні мігранти, тобто люди, які залишили кордони країни свого народження (за визначенням ООН), розвивають та підтримують сімейні, соціальні, економічні, політичні та організаційні відносини незалежно від країни походження чи перебування. А їхні власні інтереси, передусім економічні, характеризуються певною двоїстістю, яка полягає в необхідності забезпечення матеріальних і духовних потреб як у країні міграції, так і на батьківщині.

У сучасних умовах посилюється глобалізація світового ринку праці, що є результатом розвитку процесів інтернаціоналізації виробництва і капіталу, зростання ефективності використання людських ресурсів. У цілому зростання мобільності робочої сили згідно з вимогами розвитку міжнародного виробництва є складником економічної раціоналізації.

Сучасний світовий ринок праці являє собою систему міжнародних трудових відносин, котра охоплює як імпорт і експорт робочої сили, так і посилення взаємозв'язків, взаємозалежності національних ринків праці внаслідок зростання ступеня відкритості національних економік. Причинами поглиблення процесу глобалізації ринку праці в сучасній світовій економіці є:

- посилення міжнародної конкуренції, що підштовхує виробників до зниження витрат, у тому числі трудових, залучаючи їх у глобальні механізми функціонування ринків праці, капіталу, ресурсів, унаслідок чого зростає загальна ефективність світової економіки;
- комплексні структурні зрушення в зайнятості робочої сили, обумовлені "третьою хвилею" сучасного науково-технічного прогресу. Згідно з концепцією О.Тофлера це приводить до зростання зайнятих у третинному секторі економіки до 75-80 % і скорочення зайнятості у сфері матеріального виробництва до 10-15 %, що в цілому стимулює зростання мобільності робочої сили. Науково-технічний прогрес створює якісно нові технічні можливості глобального функціонування ринку праці;
- поглиблення взаємозв'язків національних економік у результаті посилення інтернаціоналізації господарського життя об'єктивно потребує формування глобального ринку праці, адекватного світовому ринку капіталу, товарів, послуг, зростанню міжнародної інтеграції, спеціалізації і кооперування виробництва;
- нерівномірність розвитку країн - позиції лідера та пріоритети розвитку одних за відставання інших на периферії світового господарства. При цьому спрацьовує ефект сполучених судин: постіндустріальні суспільства притягують висококваліфіковану, інтелектуальну робочу силу, що активно сприяє процесу глобалізації ринку праці; становлення і розвиток "людини економічної", яку визначив ще М.Вебер. Економічний фактор є визначальним на світовому ринку праці, коли з другої половини ХХ ст. власне трудова міграція починає перевищувати міграцію переселенську.

Таким чином, процеси міжнародної міграції людських ресурсів другої

половини ХХ ст. під впливом радикальних інноваційних зрушень, лібералізації торгівлі, формування високорозвиненої транспортної, фінансової інфраструктури і транснаціоналізації бізнесу в цілому зазнали істотної трансформації, пов'язаної насамперед зі становленням та розвитком глобального ринку мігрантів. Водночас постіндустріальні тенденції характеризуються формуванням нової цивілізації, де людина є активним учасником соціально-економічного, соціокультурного, історичного процесів. Формується економіка знань, в якій домінують цифрові технології та Інтернет. Починаючи із середини 1990-х рр. ці революційні технологічні зміни забезпечують підвищення продуктивності, прискорене зростання національних економік, зниження безробіття, інфляції, розвиток ринку освітніх послуг та формують новий рівень соціального буття людини.

Формування, використання, розвиток людських здібностей, ціннісних мотивацій у процесі інформатизації суспільства, переходу до економіки знань набуває пріоритетного характеру перед матеріальними і фінансовими ресурсами.

Отже, з другої половини ХХ ст. в умовах поширення глобалізації економіки відбуваються якісні зміни в динаміці і характеристиці міжнародної міграції людських ресурсів, а саме: завдяки розвитку світової інфраструктури та комунікацій, відкритості національних економік, врегулюванню багатьох політичних та регіональних конфліктів у світі значно зростають динамізм і масштабність процесів міграції людських ресурсів; якісних змін набуває світовий ринок праці, котрий характеризується структурними зрушеннями в зайнятості робочої сили, що обумовлені розвитком нової економіки, які привели до її зростання в третинному секторі економіки; зростання мобільності висококваліфікованих

фахівців. Розвиток нової економіки сформував глобальний феномен міжнародної інтелектуальної міграції, яка являє собою міграцію наукових та висококваліфікованих кадрів, які реально чи потенційно можуть бути зайняті НДДКР. Мотивами міграції вчених та спеціалістів є більш висока матеріальна винагорода, широкі можливості для творчості та саморозвитку, необхідна дослідницька база, комфортніші побутові умови, забезпечення громадянських прав та демократичних свобод тощо.

Література

1. Багрова І., Гетьман О., Власюк В. *Міжнародна економічна діяльність України: Підручник*. – К., 2004.
2. Блер Р. *Капітал розмаїтості: транснаціональні мігранти в Монреалі, Вашингтоні та Києві*. – К., 2007. – 335 с.
3. Лібанова Е. *Ринок праці*. – К., 2003.
4. *Міграція населення України у 2004 р.* – К.: Державний комітет статистики, 2005.
5. Ольшевська І. П. *Транснаціоналізм бізнесу і нова роль мігрантів // Вісник Прикарпатського університету. Економіка*. – 2007. – Вип. 5.
6. *Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку: Монографія. Т. 1 / Д. Г. Лук'яненко, А. М. Поручник, Л. Л. Антонюк та ін.; За заг. ред. Д. Г. Лук'яненка, А. М. Поручника*. – К.: КНЕУ, 2006. – 816 с.
7. Холзманн Р., Мюнз Р. *Проблемы и перспективы развития международной миграции в ЕС, входящих в него государствах, в соседних странах и регионах: вопросы политики / 2-ой Стокгольмский семинар по режимам глобальной мобильности населения*. – Стокгольм (11–12 июня): Институт перспективных исследований. – 87 с.
8. Козак Г., Логвінова Н., Осипов В. *Міжнародна економіка: Навчальний посібник*. – К., 2008.
9. *International migration and the millennium development goals / Selected Papers of the UNFPA Expert Group Meeting*. – Marrakech (Morocco): United Nations Population Fund, 2005 (11–12 May). – 251 p.